

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧЕВІ ІСТОРІЇ

DOI: <https://doi.org/>

УДК: 355.4.930.02:[94](477)«2014–2018»

Михайло Гребенюк

кандидат історичних наук,
начальник навчально-наукового центру іноземних мов,
Національний університет оборони України ім. І.Черняхівського
(Київ, Україна), mv.hrebenik@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4661-4265>

Валерій Грицюк

кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
науково-дослідний центр воєнної історії,
Національний університет оборони України ім. І.Черняхівського
(Київ, Україна), skifwo@email.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Павло Щипанський

кандидат військових наук, професор, заступник начальника з наукової роботи,
Національний університет оборони України ім. І.Черняхівського
(Київ, Україна), info@nuou.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0854-733X>

Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018 рр.)

Анотація. Мета статті полягає у структуруванні накопиченого фактологічного матеріалу щодо збройної агресії Російської Федерації проти України, а **новизна** – у спробі здійснити стислу реконструкцію подієвого полотна в означеному сегменті теми та вказаних хронологічних межах і на цій основі розробити варіант історичної періодизації антитерористичної операції на сході України у 2014–2018 рр. **Методологія студії** заснована на комбінації загальнонаукових, спеціальних та міждисциплінарних прийомів пізнання. Специфіка теми спонукала до застосування методів військово-історичного дослідження: історико-системного, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-генетичного. Автори послуговуються сучасним термінологічним апаратом, апробованим вітчизняними й зарубіжними військовими науковцями та практиками. **Основні результати.** Опрацьований масив джерел і літератури дає змогу відтворити фактичний перебіг основних подій у хронологічній послідовності та виокремили ключові віхи російсько-українського збройного протистояння. За характером воєнних дій, воєнно-політичними результатами та наслідками АТО поділена на початковий і два основних періоди, у межах яких виділено етапи, що якісно відрізняються за метою, характером, змістом бойових (спеціальних) дій. Автори доводять, що саме агресія Російської Федерації спричинила збройний конфлікт на сході України. Для відсічі та стримування цієї агресії Україна застосувала сили сектору безпеки й оборони. Формою їх застосування з 14 квітня 2014 до 30 квітня 2018 рр. стала антитерористична операція, у подальшому – операція Об'єднаних сил. Здійснення історичної періодизації АТО дало змогу створити основу для **подальших наукових пошуків** із вивчення збройного конфлікту на сході України, аби сформулювати чітко розуміння природи й суті «гібридної війни» Росії проти України, проаналізувати її еволюцію та узагальнити досвід протидії загрозам у воєнній сфері.

Ключові слова: «гібридна війна», збройна агресія Російської Федерації проти України, збройний конфлікт на сході України, воєнні дії, політична та військова стратегія, антитерористична операція (АТО), операція Об'єднаних сил, незаконні збройні формування, періодизація.

На початку XXI ст. Російська Федерація, зміцнивши авторитарний режим влади та посиливши свій військовий потенціал, почала претендувати на статус світової держави, одного з головних центрів глобального впливу на розвиток міжнародних відносин і формування основ сучасного світопорядку. Твердження на кшталт того, що в епіцентрі формування сучасної російської нації має перебувати не ідея територіальної цілісності й конституційного порядку, а «тисячолітній цивілізаційний російський проект» ставали чимдалі більш гучними¹. На початку 2014 р. Євромайдан продемонстрував, що Росія втрачає контроль над Україною. У цих умовах військово-політичне керівництво РФ удалося до збройної агресії, що була спланованим засобом силового впокорення України. Військові фахівці з різних країн указують на те, що російська агресія має гібридний характер.

Аналіз російської збройної агресії гібридного характеру, що розпочалася проти України в 2014 р., передбачає низку послідовних дослідницьких етапів та застосування різних методів наукового пізнання, зокрема періодизацію воєнних конфліктів². Періодизації збройної агресії РФ проти України, конфлікту на сході України та антитерористичній операції / операції Об'єднаних сил уже присвячено низку досліджень, різнопланових за проблематикою й формою. Однак ці спроби мають більше популярний, ніж науковий характер, у них недостатньо враховано особливості гібридного характеру російсько-українського збройного протистояння та характерні риси воєнного мистецтва цього конфлікту³.

У науково-дослідному центрі воєнної історії Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського підготовлено науково-публіцистичне видання «Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)». Залучення до співпраці різних структур сектору безпеки й оборони дало можливість комплексно дослідити їх роль та місце у протистоянні агресору. Англomовну версію книги презентували на засіданні комітету з партнерств та колективної безпеки у форматі комісії Україна – НАТО, що відбулось у штаб-квартирі альянсу в листопаді 2017 р. Матеріали видання, зокрема історична періодизація АТО, схвалені представниками країн НАТО і враховуються під час висвітлення подій збройного конфлікту на сході України⁴. Однак ця спроба періодизації не стала достатньо повною, оскільки обмежується подіями 2016 р.

Мета цієї статті полягає у пропозиції варіанту періодизації АТО 2014–2018 рр., структуруванні нагромадженого фактологічного матеріалу та створенні основи для подальших наукових пошуків щодо вивчення цього явища, аби мати чітке розуміння природи й суті «гібридної війни» Росії проти України, проаналізувати її еволюцію та, зрештою, узагальнити досвід протидії у військовій сфері.

¹ Якубова Л., Головкин В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь. – К., 2018. – С.40.

² Бережинский В.Г. Методология и структура военно-исторического исследования. – К., 2015. – 64 с.; Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – Москва, 2003. – 486 с.

³ Втрощенко в Україну: Хроніка російської агресії / [В.Гусаров, Ю.Карин, К.Машовец, Д.Тымчук]. – К., 2016. – 240 с.; Гай-Нижник П. Війна на Сході України: перша фаза (1 березня – 24 серпня 2014 р.) // Війна на Донбасі: 2014–2017 рр.: Зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. наук. військ.-іст. конф. (Київ, 19 квітня 2018 р.). – К., 2018. – С.29–34; Куцька О.М. Антитерористична операція на Сході України (2014–2018 рр.): етапи та їх характеристика // Людина і техніка у визначних битвах світових воєн XX ст.: Збірник доповідей Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–26 червня 2019 р.). – Л., 2019. – С.16–18.

⁴ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [С.П.Середа, В.П.Шевчук, В.М.Грицюк та ін.]

Початковий період російської збройної агресії

Окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим. Демонстраційні дії з розгортання угруповань військ на кордонах. Дестабілізація російськими спецслужбами обстановки у східних та південних областях України (20 лютого – початок квітня 2014 р.)

Першим об'єктом збройної агресії Російської Федерації проти України стала Автономна Республіка Крим. Задовго до її окупації Росія створила на півострові потужну агентурну мережу, готову будь-якої миті дестабілізувати суспільно-політичну обстановку. Збройна агресія стала черговим кроком давно спланованої та організованої антиукраїнської «гібридної війни».

Операція із захоплення Кримського півострова розпочалася 20 лютого 2014 р., коли було зафіксовано перші випадки порушення збройними силами Російської Федерації, усупереч міжнародно-правовим зобов'язанням, порядку перетину державного кордону України через Керченську протоку⁵.

23 лютого у Севастополі відбувся 20-тисячний мітинг, на якому було «проголошено міським головою» громадянина Росії О.Чалого. 26 лютого російські спецслужби за севастопольським сценарієм зімітували масове невдоволення жителів Сімферополя «київською владою», організувавши зібрання прихильників «російської весни» перед будівлею Верховної Ради кримської автономії⁶. Однак потужний контр-мітинг українських патріотичних сил, включаючи кримських татар, нівелював плани агресорів та зірвав їхні прагнення видати окупацію Росією Криму за результат «волевиявлення» мешканців півострова.

У ніч на 27 лютого 2014 р. підрозділи спеціального призначення та повітряно-десантних військ Російської Федерації захопили будівлі Ради Міністрів і Верховної Ради Автономної Республіки Крим, над якими підняли прапор Росії. Уранці депутатів кримського парламенту зібрали у сесійній залі, де вони «ухвалили» рішення про проведення «референдуму» щодо статусу півострова. Того ж дня російські військовослужбовці взяли під контроль установи засобів масової інформації, зв'язку, аеропорт у Сімферополі, аеродром Бельбек у Севастополі, поромну переправу в Керчі. Невдовзі сили Чорноморського флоту Російської Федерації заблокували військово-морські бази, де перебували кораблі українських ВМС, а російські спецпідрозділи разом з іррегулярними угрупованнями блокували українські військові частини⁷.

Особовий склад російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків і діяв у вигляді так званих «зелених чоловічків». У цей же час тривало озброєння членів іррегулярних груп зі складу парамілітарних «козацьких» організацій, російських шовіністів і кримінальних елементів, а також найманців із місцевих колабораціоністів, якими керували офіцери спецслужб Російської Федерації.

Уже після фактично вчиненої збройної агресії Рада федерації 1 березня 2014 р. ухвалила звернення президента Російської Федерації В.Путіна про дозвіл на застосування збройних сил Росії на території України. Регулярні російські війська та

⁵ Закон України від 15 вересня 2015 р. №685-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №46 (13.11.2015). – Ст.417.

⁶ *Смолій В., Якубова Л.* Історичний контекст формування проекту руский мир та практика його реалізації в Криму та Донбасі: Аналітична записка. – К., 2018. – 144 с.; Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України [Електронний ресурс]: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny>

⁷ Постанова Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. №337-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №22 (29.05.2015). – Ст.153.

парамілітарні формування продовжували силові акції, спрямовані на блокування українських військових містечок на території Криму, захоплення адміністративних будівель, контроль транспортних магістралей та інших стратегічно важливих об'єктів. Жодного військового об'єкта захопити вдалося не вдалося.

У цей складний період українські військовослужбовці продемонстрували витримку та стійкість. Пілоти Сакської морської авіаційної бригади ВМС, попри блокаду своєї частини російськими десантниками, щоб не дозволити окупантам захопити бойову авіатехніку й озброєння, 3 березня передислокували протичовнові вертольоти та літаки на військовий аеродром у Миколаєві. На аеродромі в Бельбеку українські військові без зброї, незважаючи на попереджувальні постріли окупантів, під розгорнутим бойовим прапором частини, виконуючи гімн України, промаршували крізь стрій «зелених чоловічків». Силовий спротив нападникам учинили морські піхотинці у Феодосії та екіпажі кораблів у заблокованому Донузлавському озері. Значна група курсантів Севастопольського військово-морського училища, відмовившись присягати на вірність Росії, виконала державний гімн України⁸.

16 березня 2014 р. всупереч рішення Конституційного Суду України та попри несхвальну позицію Ради Безпеки ООН в умовах присутності великої кількості озброєних російських військовослужбовців було проведено так званий «референдум» щодо статусу Криму. Масового характеру набули фальсифікації його результатів. Зокрема за оголошеними російськими ЗМІ даними у Севастополі своє «волевиявлення» нібито здійснили 529 973 особи, з яких понад 95% «висловилися» за «возз'єднання» з Росією. У місті на кінець 2013 р. проживали 462 385 осіб. Отже за «російський світ» «проголосували» 124% севастопольців⁹. Уже 18 березня в Москві було підписано «договір про прийняття Криму до складу Росії»¹⁰.

США та Євросоюз відмовилися визнавати результати «референдуму» й засудили дії Росії. 27 березня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію на підтримку територіальної цілісності України¹¹. 2 липня 2014 р. Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі визнала такі дії Росії воєнною агресією.

Для використання фактору загрози масштабного вторгнення вздовж кордону з Україною було розгорнуто потужне угруповання російських військ¹². Виходячи з нагальної потреби захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних рубежів України, з огляду на порушення Російською Федерацією низки двосторонніх договорів і зважаючи на рішення Ради федерації Федеральних зборів Росії щодо використання збройних сил РФ на території нашої країни, із 2 березня 2014 р. Збройні Сили України приведено у стан повної бойової готовності, а 17 березня оголошено часткову мобілізацію. Від цього часу держава почала функціонувати в особливих умовах¹³.

Українське суспільство відреагувало на агресію патріотичним піднесенням. На цій хвилі із залученням добровольців створювалися нові державні силові структури. 13 березня 2014 р. створено Національну гвардію України як військове

⁸ *Березовець Т.* Анексія: острів Крим: хроніки «гібридної війни». – К., 2015. – 391 с.; *Мамчак М.* Анексія Криму: Анатомія «гібридної» війни. – Севастополь, 2014. – 522 с.

⁹ *Золотухін Д.* Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018. – К., 2018. – С.200.

¹⁰ До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 р.). – К., 2016. – С.26–28.

¹¹ Территориальная целостность Украины: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 марта 2014 г. [Електронний ресурс]: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=/english/&Lang=R

¹² Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии. – С.9–13.

¹³ Указ Президента України від 17 березня 2014 р. №303/2014 // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – №12 (04.04.2014). – Ст.469; Біла книга-2014: Збройні Сили України. – К., 2015. – С.9.

формування з правоохоронними функціями¹⁴. Учасники «Революції гідності» просто з київського Майдану вирушали на формування резервних батальйонів Нацгвардії, основу яких становили добровольці. У квітні 2014 р. міністр внутрішніх справ України проголосив про створення у складі відомства підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення, які комплектувалися на добровільній основі з патріотично налаштованих громадян. Загалом постали 38 таких формувань¹⁵.

Военно-політична ситуація, що складалася на сході України, зумовлювала необхідність ухвалення рішень про збройний опір російській агресії.

Перший період збройного конфлікту на сході України

Боротьба з російською «гібридною агресією». Активні дії сил антитерористичної операції зі звільнення території Донецької й Луганської областей від російських терористичних осередків. Відбиття вторгнення російських військ (початок квітня – 5 вересня 2014 р.)

1-й етап: розгортання спецслужбами Російської Федерації збройного конфлікту на сході України (квітень – червень 2014 р.). На початку збройного протистояння зусилля спецслужб Росії зосереджувалися на дестабілізації обстановки у східних областях України, зокрема на масовому створенні незаконних збройних формувань, застосуванні зброї, терористичних методів та способів протистояння органам влади. Сюди було направлено сили, які склалися з кадрових військових («відпускників», «відставників»), російських націоналістів, так званих «солдатів удачі», ветеранів кавказьких і балканських війн, інших «гарячих точок», просто злочинців, котрі змішалися із завербованими місцевими жителями¹⁶.

У Донецькій та Луганській областях на початку квітня стрімко зростала чисельність російських диверсійних і терористичних утворень. За даними групи «Інформаційний спротив», станом на 9 квітня вона перевищувала 2,5 тис. осіб.

Слід зазначити, що називати ці ворожі Україні, не передбачені законом збройні формування «проросійськими», або «ополченцями», «сепаратистами» – некоректно. Насправді агресія здійснювалася російськими окупаційними військами (силами): «Російська Федерація здійснювала тимчасову окупацію частини території України за допомогою збройних формувань Російської Федерації, що склалися з регулярних з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхніх радників, інструкторів та місцевих колаборантів, злочинців, бойовиків іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією»¹⁷.

На координованість дій російських диверсійних груп і місцевих колабораціоністів указує те, що майже одночасно, 6 квітня 2014 р., вони захопили будівлі обласних державних адміністрацій у Донецьку та Харкові, а в Луганську – приміщення управління Служби безпеки України, де зберігалася значна кількість стрілецької зброї. Уже наступного дня керовані російськими спецслужбами колабораціоністи проголосили

¹⁴ Закон України від 13 березня 2014 р. №876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №17 (25.04.2014). – Ст.594.

¹⁵ Добробати / [К.Гладка, Д.Громаков, В.Міронова та ін.]. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х., 2017. – 325 с.

¹⁶ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.20.

¹⁷ Закон України від 18 січня 2018 р. №2268-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – №10 (09.03.2018). – Ст.54.

створення так званих Донецької й Харківської «народних республік», а в Луганську – «штабу південно-східного спротиву» та висунули вимоги щодо виходу східних областей зі складу України («Луганську народну республіку» було проголошено 27 квітня)¹⁸.

Щоб припинити правопорушення, пов'язані із загрозою територіальній цілісності України, відповідно до чинного законодавства, керівник антитерористичного центру при СБУ 7 квітня 2014 р. ухвалив рішення про проведення антитерористичної операції¹⁹. Результативними були дії підрозділів спеціального призначення МВС України у Харкові, де до 8 квітня вдалося звільнити адміністративні приміщення та затримати правопорушників²⁰.

Однак у Донецькій і Луганській областях обстановка мала тенденцію до подальшого загострення. Російські спецпризначенці та створені ними терористичні групи здійснювали напади на прикордонні підрозділи, захоплювали відділки міліції, Служби безпеки України, транспортні засоби, приміщення банківської системи й засобів масової інформації, блокували військові об'єкти, залякували місцеве населення, захоплювали заручників та вчиняли умисні вбивства. Цьому сприяла бездіяльність місцевих правоохоронців, які не змогли запобігти розвитку кризової ситуації.

12 квітня 2014 р. поблизу Слов'янська потрапила у засідку та зазнала втрат група офіцерів СБУ й підрозділу «Альфа». Саме тут відбувся перший бій представників сектору безпеки та оборони України з російською диверсійною групою²¹.

Через пряму загрозу територіальній цілісності, суверенітету держави, із метою припинення повзучого тероризму, організованого російськими спецслужбами у східних областях України, необхідність долучення до антитерористичної операції сил і засобів усіх структур сектору безпеки та оборони країни виконував обов'язків президента України О.Турчинов 14 квітня 2014 р. ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Розпочалася широкомасштабна антитерористична операція²².

Від армії було залучено близько 1500 бійців і понад 170 одиниць озброєння й техніки. Переважно це були підрозділи десантних військ та сил спеціального призначення²³. Військовослужбовці виконували завдання зі взяття під охорону важливих об'єктів, зокрема аеропортів, військових містечок, складів озброєння, техніки. Обстановка ускладнювалася тим, що Збройні Сили України під час виконання завдань мали залишатися у правовому полі, застосовувати зброю з певними обмеженнями, контролювати велику територію та діяти нерідко в густонаселених районах і в умовах постійної загрози зовнішнього повномасштабного вторгнення.

До боротьби з російською агресією активно долучилися добровольчі формування. Поява в українському суспільстві такого феномену пов'язана з Євромайданом і зумовлена агресією Росії проти України²⁴.

¹⁸ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.20–21.

¹⁹ Там само.

²⁰ Головка В.В. Антитерористична операція на Донбасі // Енциклопедія історії України: Україна – Українці. – Кн.2. – К., 2019.

²¹ Там само.

²² Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. №405/2014 // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – №14 (14.04.2014). – Ст.745.

²³ Біла книга-2014: Збройні Сили України. – С.9.

²⁴ 25 років незалежності: Нариси історії творення нації та держави / Кер. авт. кол. Г.Боряк; авт. кол.: В.Головка (коорд. проекту), В.Даниленко, С.Кульчицький, О.Майборода, В.Смолій, Л.Якубова, С.Янішевський. – К., 2016. – С.669–670; Гуралиська А. Звіт: Добровольчі батальйони: Виникнення, діяльність, суперечність [Електронний ресурс]: <https://ua.odfoundation.eu/a/6444,zvit-dobrovolchi-bataljony-vynyknennja-dijalnist-superechnosti/>; Первые на передовой: отражение военной агрессии России против Украины / Булах А., Сенькив Г., Теперик Д. – Таллин, 2017. – 41 с.

На початку конфлікту виникла ситуація, коли Збройні Сили України зіткнулися з незвичайним противником, в основному з іррегулярними формуваннями, котрі підтримувалися з-за меж нашої країни кадрами, зброєю, ресурсами. Противник уникав класичних форм збройної боротьби, робив ставку на партизанські дії (засідки, раптові удари з наступним відходом, ухиляння від прямих сутичок на відкритій місцевості та позиційних форм боротьби), а у критичних ситуаціях розчинявся серед місцевого населення, вступаючи в бій у вигідних для себе умовах.

Серед багатьох подій особливим драматизмом виділяється напад диверсійної групи на блокпост сил АТО під Волновахою (Донецька обл.) 22 травня 2014 р., унаслідок чого 17 захисників України загинули, 32 зазнали поранень.

24 травня 2014 р. ватажки так званих «ДНР» і «ЛНР» проголосили об'єднання в конфедеративний союз «Новоросія». Це було заявкою територіальних претензій на інші області півдня та сходу України²⁵.

Усе це спонукало до нарощування складу сил і засобів АТО й територіальної оборони, удосконалення системи управління для недопущення поширення дестабілізаційних процесів на решту території України. Завдяки проведенню у 2014–2015 рр. шести черг часткової мобілізації в боєздатний стан було приведено 159 армійських та 39 частин інших військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення. Заново сформовано 15 бойових бригад, 1 полк, 5 окремих батальйонів (дивізіонів). Систему тилового й технічного забезпечення було посилено новою бригадою, 6 полками та 11 батальйонами. Загалом із запасу призвано понад 200 тис. військовозобов'язаних, залучено майже 6,2 тис. одиниць транспортних засобів²⁶.

Уже на кінець травня 2014 р. із залученням значного числа добровольців вдалося сформувати 27 батальйонів територіальної оборони Збройних Сил України, які застосовувалися при локалізації конфлікту, для створення умов нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування²⁷.

До кінця травня 2014 р. сили АТО повернули під контроль Добропільський, Олександрівський, Великоновосілківський, Волноваський, Мар'їнський, Володарський і Старобешівський райони Донеччини. Тривала боротьба за критично важливі об'єкти інфраструктури. Операцію з деблокування аеропорту українські війська провели 26 травня. Було здійснено висадку десантного загону, який за ефективної підтримки авіації розгромив противника²⁸. Важливим завданням стало взяття під контроль та утримання Луганського аеропорту. 5 травня літаки транспортної авіації перекинули туди зведений повітряно-десантний штурмовий загін. Оскільки аеропорт перебував в ізоляції, а наявних сил не вистачало для розширення контрольованої зони, туди було спрямовано додаткові підрозділи. Однак 14 червня під час заходу на посадку російські терористи збили військово-транспортний літак Іл-76МД. Загинули 40 десантників і 9 членів екіпажу²⁹.

Від початку червня 2014 р. тривали операції сил АТО. 4 червня звільнено місто Красний Лиман (Лиман). Успішним стало проведення 12–13 червня операції з прикриття ділянки державного кордону Григорівка – Червонопартизанськ і звуження внутрішнього кола блокування по рубежу Дмитрівка – Докучаєвськ. У результаті

²⁵ Донбас в огні: Путівник зоною конфлікту / [Балабан М., Волянук О., Добровольська К., Балабан Б., Майоров М.]. – Л., 2017. – С.38.

²⁶ Біла книга-2014: Збройні Сили України. – С.3–4; Біла книга-2015: Збройні Сили України. – К., 2016. – С.10.

²⁷ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.24.

²⁸ Там само. – С.24–25.

²⁹ Там само. – С.26.

рішучих дій українські бійці взяли під контроль міст через р. Сіверський Донець і плацдарм на луганському напрямку. 13 червня було відновлено контроль над Маріуполем. Упродовж наступного тижня звільнено ще кілька населених пунктів – м. Щастя, смт Ямпіль, с. Закітне³⁰.

До кінця червня 2014 р. відновлено контроль над 250 км українсько-російського кордону. Майже повністю вдалося ізолювати кризовий район. Однак неприкритою залишилася ділянка Ізварине – Северо-Гундорівський – Пархоменко. Наявних сил і засобів, задіяних для цього, не вистачало, а резервів, за рахунок яких можна наростити їх склад, не було³¹.

У другій половині червня 2014 р. президент України П.Порошенко запропонував план мирного врегулювання ситуації на Донбасі та віддав військовим формуванням наказ про одностороннє припинення застосування зброї з 20 до 30 червня, закликавши ворожу сторону до участі в переговорах. Наступило так зване «перемир'я»³². Проте російські гібридні окупаційні сили продовжили агресивні дії. За тиждень «тиші» загинули 27, поранень зазнали 69 українських військовослужбовців. У колабораціоністських угрупованнях «ДНР» та «ЛНР» поширювалися заклики на кшталт «Дійдемо до Києва!».

Стало зрозумілим, що політичні засоби не спрацьовують і ліквідувати збройне протистояння на сході країни потрібно військовим шляхом. Зважаючи на такі обставини, президент України П.Порошенко ухвалив рішення про завершення режиму одностороннього припинення вогню та віддав наказ силам АТО з 1 липня 2014 р. розпочати активні дії.

2-й етап: звільнення територій на сході України від російських терористичних осередків (1 липня – 24 серпня 2014 р.). Для остаточного визволення тимчасово окупованих територій, за задумом керівництва АТО, передбачалося завершити відновлення повного контролю над державним кордоном із Російською Федерацією; розділити на окремі райони території, контрольовані російськими окупаційними силами; оточити найбільші угруповання незаконних збройних формувань і створити умови для подальшого їх роззброєння, а в разі опору – знищення.

У липні 2014 р. загальна чисельність створених росіянами на сході України незаконних збройних формувань перевищила 15 тис. осіб. Було розгорнуто до 50 таборів підготовки бойовиків як на території РФ, так і на окупованій частині України. На озброєнні російських окупаційних сил перебувало до 45 танків, понад 150 бойових броньованих машин, до 30 реактивних систем залпового вогню, 60 гармат і мінометів, 20 протитанкових ракетних комплексів, понад 25 зенітних ракетних комплексів і до 100 переносних ЗРК, 150 вантажних автомобілів. Основні осередки російських окупантів розміщувалися в містах Донецьк, Луганськ, Слов'янськ, Горлівка, Макіївка, Сніжне.

До проведення АТО було залучено близько 24,5 тис. військовослужбовців Збройних Сил України, які ізолювали кризовий район та вели активну боротьбу з терористами й диверсантами. На той час протяжність рубежу ізоляції становила до 580 км, зокрема вздовж державного кордону з Російською Федерацією – 212 км. Було обладнано 125 блокпостів, 13 ротних і взводних опорних пунктів, тривало посилення охорони й оборони важливих об'єктів.

5 липня 2014 р. українські війська звільнили міста Слов'янськ, Краматорськ, Дружківку, Костянтинівку, а наступного дня – Артемівськ (Бахмут). До 7 липня

³⁰ Там само. – С.25.

³¹ Там само. – С.27.

³² 25 років незалежності: Нариси історії творення нації та держави. – С.662–664.

росіяни втратили контроль над Артемівським (Бахмутським), Мар'їнським і Слов'янським районами Донецької обл. Згодом було звільнено Сіверськ (13 липня), Дзержинськ (Торецьк; 16–17 липня), Северодонецьк і Лисичанськ (18–20 липня), Дебальцеве (24–26 липня), Вуглегірськ (12–13 липня), Жданівку (15–17 липня).

У відповідь на успішні дії українських військ Росія почала застосовувати артилерію зі своєї території. Уперше удару по одному з підрозділів Збройних Сил України з російської території було завдано в районі Зеленопілля 11 липня 2014 р. – із застосуванням реактивних систем залпового вогню. Тоді загинули 24 військовослужбовців, 76 зазнали поранень.

17 липня 2014 р. поблизу м. Торез на Донеччині ракетою, випущеною з російського зенітно-ракетного комплексу «Бук», було збито пасажирський літак «Боїнг-777» авіакомпанії «Малайзійські авіалінії», який здійснював переліт за маршрутом Амстердам – Куала-Лумпур. Від рук військовослужбовців 53-ї зенітно-ракетної бригади (місце постійної дислокації – м. Курськ, РФ) загинули 283 пасажери та 15 членів екіпажу³³.

Рішуче діяли українські військовослужбовці у глибині окупованих територій. Так, із 18 липня до 10 серпня 2014 р. проводився рейд десантних підрозділів. Основний загін упродовж 24 діб здолав понад 450 км доріг, із них 170 км із боями, штурмом оволодівши стратегічно важливою висотою Савур-Могила (28 липня). Залишивши тут залогу, рейдовий загін забезпечив вивід із-під вогню російської артилерії українських підрозділів (2 тис. військовослужбовців, 250 одиниць озброєння та військової техніки), які виконували завдання на державному кордоні³⁴.

Загалом боротьба за Савур-Могили тривала з червня 2014 р. 12 і 18 серпня на курган прорвалися дві групи спеціального призначення, які могли контролювати рух російських підрозділів і проникнення на територію України з боку Російської Федерації колон із військовою технікою та вантажами, а також коригували артилерійський вогонь сил АТО.

Обстановка на сході України залишалася складною, але контрольованою. На середину серпня 2014 р. в антитерористичній операції було задіяно близько 40 тис. особового складу³⁵.

Упродовж травня – вересня 2014 р. було проведено понад 40 операцій, звільнено дві третини окупованих територій, більше 100 населених пунктів Донецької й Луганської областей³⁶. Поступово військовим формуванням України вдалося переломити ситуацію та взяти її під контроль. Результатом спеціальних дій сил АТО стало звуження кільця ізоляції кризового району. З'явилася реальна можливість блокування російських окупаційних сил у районах Донецька, Макіївки, Горлівки, Луганська, їх оточення та розчленування на окремі осередки. Виникли передумови для успішного завершення збройного конфлікту на сході України.

3-й етап: вторгнення підрозділів збройних сил Російської Федерації на територію Донецької та Луганської областей України (25 серпня – 5 вересня 2014 р.). У серпні 2014 р., усвідомивши наближення краху «Новоросії», військово-політичне керівництво Російської Федерації вдалося до введення на територію Східної України регулярних військ. Це призвело до продовження

³³ Там само. – С.660.

³⁴ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.30.

³⁵ Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні – вересні 2014 р. [Електронний ресурс]: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/08/13/analiz-vedennya-antiteroristichnoi-operacii--12694/>

³⁶ Біла книга-2014: Збройні Сили України. – С.10.

збройного конфлікту, посилення руйнації інфраструктури, значного зростання кількості жертв серед військових і цивільного населення.

У ніч із 24 на 25 серпня 2014 р. ситуація в районі проведення АТО кардинально змінилася. Після артудару з території Росії, в якому було задіяно близько 200 одиниць артилерійського озброєння, російські підрозділи приховано вторглися на територію України. Військовослужбовці, як і під час кримських подій, не мали документів та розпізнавальних знаків на обмундируванні, військовій техніці. Державний кордон перетнули вісім батальйонних тактичних груп збройних сил Російської Федерації, які швидко просунулись у напрямку Іловайська та Луганська. Ще кілька подібних груп перейшли кордон поблизу Новоазовська в напрямку Маріуполя³⁷.

Факт вторгнення було підтверджено 26 серпня 2014 р. після захоплення в полон 11 військовослужбовців 98-ї повітрянодесантної дивізії (місце постійної дислокації – м. Кострома, РФ). Із часом удалося встановити, що на територію Донецької та Луганської областей зайшли підрозділи збройних сил Російської Федерації, зокрема зі складу 19-ї окремої мотострілецької бригади, 7-ї та 76-ї повітрянодесантних дивізій, 31-ї й 56-ї окремих десантно-штурмових бригад, 64-го полку морської піхоти Північного флоту³⁸.

Особливого резонансу у суспільстві набули події під Іловайськом (24–29 серпня 2014 р.)³⁹. Після вторгнення контингентів російських військ українські сили у цьому місті опинилися в оточенні й чотири доби вели запеклі бої. Під гарантії російської сторони вихід з Іловайська в колонах за двома маршрутами було призначено на ранок 29 серпня. Утім на відкритих ділянках доріг ці колони розстріляли. Дії військовослужбовців Російської Федерації під Іловайськом кваліфікуються як військовий злочин. Тоді загинули 366 українських вояків, 429 зазнали поранень, 158 зникли безвісти, 128 потрапили в полоні⁴⁰.

Поступово сили АТО стабілізували лінію зіткнення й не допустили подальшого просування російських військ у глибину української території, утримали важливі населені пункти – Станицю Луганську, Щастя, Северодонецьк, Лисичанськ, Дебальцеве, Артемівськ (Бахмут), Слов'янськ, Маріуполь. Задум противника пробити «південний коридор» до Криму було зірвано.

Отже *перший період збройного конфлікту на сході України* виявився складним і кривавим. Він характеризується звільненням частини захопленої агресором території та звуженням кола ізоляції кризового району; намаганням українських військ установити контроль над окремими ділянками російсько-українського кордону та стратегічно важливими пунктами; утриманням державних і військових об'єктів, комунікацій. З іншого боку, із метою роздмухування збройного конфлікту відбувалося постійне постачання з російської території озброєння та військової техніки, боеприпасів, спорядження, проникнення на територію України найманців, завдання вогневих ударів по українських військах із території Російської

³⁷ Муженко В. Дванадцять днів, що змінили хід АТО // Народна армія. – 2015. – 21 серпня.

³⁸ Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні – вересні 2014 р. [Електронний ресурс]: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/08/13/analiz-vedennya-antiteroristichnoi-operaczi--12694/>

³⁹ Бенчук В., Грицюк В. Перші бої за Іловайськ у серпні 2014 р. // Воєнно-історичний вісник. – 2019. – №1(31). – С.37–54; Аналіз бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24–29 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk--14354/>

⁴⁰ Юрій Луценко прозвітував про розслідування щодо ведення ЗС РФ агресивної війни проти України 03.09.2016 [Електронний ресурс]: https://protocol.ua/ua/yuriy_lutsenko_prozvituvav_pro_rozsliduvannya_shchodo_vedennya_zs_rf_agresivnoi_viyini_proti_ukraini/. Див. також: Іловайський мартиролог 7–29 (31) серпня 2014 р. / Упор. Я.Тинченко. – К., 2018. – 120 с.

Федерації. Коли намітились ознаки перемоги сил АТО та завершення збройного конфлікту відбулося вторгнення регулярних підрозділів збройних сил Російської Федерації. Цей період завершився відбиттям російської агресії та відведенням сил АТО на позиції й рубежі, що їх згодом було закріплено мінськими домовленостями як лінія розмежування сторін.

Другий період збройного конфлікту на сході України

Локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей (5 вересня 2014 – 30 квітня 2018 рр.)

4-й етап: стабілізація лінії зіткнення (5 вересня 2014 – 14 січня 2015 рр.). Із початку вересня 2014 р. внаслідок вторгнення російських військ сили АТО змушені були перейти до оборонних дій. Характерною рисою цього етапу антитерористичної операції став початок масштабного будівництва по лінії розмежування сторін смуги оборони. Створювалися два рубежі: на лінії зіткнення з окупаційними військами та на 15–20 км далі від першого. Їх основу становила система опорних пунктів із блокпостами, окопами, укриттями, траншеями, ходами сполучення, вогневими позиціями бойових броньованих машин та інших вогневих засобів.

Від 5 вересня 2014 до 15 січня 2015 рр. зафіксовано 21 250 обстрілів українських позицій⁴¹. Збройне протистояння набувало рис затяжного («замороженого») конфлікту. Із різномірних формувань російських найманців і місцевих колабораціоністів під керівництвом кадрових російських офіцерів було сформовано «збройні сили ДНР і ЛНР» («1-й та 2-й армійські корпуси»). Управління й забезпечення цих сил здійснювалося з території РФ⁴².

5-й етап: відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня – 20 лютого 2015 р.). Зима 2015 р. стала не менш «гарячою», ніж літо попереднього року. У січні противник почав реалізовувати план розширення контрольованих територій, що передбачало проведення наступальних дій одночасно на луганському, донецькому, дебальцевському та маріупольському напрямках.

Одним із «найгарячіших» місць зони АТО залишався Донецький аеропорт (ДАП), що став символом мужності й героїзму наших бійців, яких ворог назвав «кіборгами». 242-денна оборона полягала не лише в утриманні безпосередньо будівель терміналів і диспетчерської вежі – боротьба тривала за контроль над Авдіївкою, Пісками, Опитним, Водяним. Стійкість українських підрозділів на цій ділянці забезпечила надійне прикриття всього донецького напрямку⁴³. 15 січня противник розпочав черговий штурм із нового терміналу ДАП. 22 січня остання невелика група українських бійців покинула руїни, які вже неможливо було утримувати⁴⁴. Усього за час оборони аеропорту загинули 97 захисників України, 4 зникли безвісти⁴⁵.

Наприкінці січня російські гібридні окупаційні війська розпочали наступ на Дебальцевський виступ, прагнучи оточити і знищити розташовані тут українські підрозділи. Для цього противник зосередив значні сили регулярних військ РФ та найбільш боєздатні формування «народних республік». Чисельність ворожих

⁴¹ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.33–35.

⁴² Збройна агресія Російської Федерації проти України: Інформаційно-довідковий матеріал. – К., 2015. – 14 с.

⁴³ Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 рр. [Електронний ресурс]: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/12/23/analiz-bojovih-dij-na-shodi-ukraini-v-hodi-zimovoi-kampanii-2014-2015-rokiv-16785/>

⁴⁴ Біла книга-2015: Збройні Сили України. – С.88–90.

⁴⁵ Оборона Донецького аеропорту, 2014–2015: Хроніка бойових втрат. Мартиролог / Упор. С.Виговська, Я.Тинченко. – К., 2020. – 103 с.

військ сягала 7–9 тис. осіб, які мали на озброєнні до 120 танків, 180 артилерійських систем, 60 реактивних систем залпового вогню⁴⁶.

Загальна чисельність особового складу підрозділів Збройних Сил України, що виконували завдання безпосередньо в районі Дебальцевського виступу в лютому 2015 р., становила близько 4,7 тис. військовослужбовців. Крім того, від Національної гвардії України, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України було задіяно до 500 осіб. У розпорядженні українських військ у районі Дебальцевого налічувалося 50 танків, 40 артилерійських систем, 15 реактивних систем залпового вогню. Значна перевага противника у силах і засобах стала очевидною⁴⁷.

Безпосередньо під загрозою оточення на Дебальцевському виступі тримали оборону 2678 вояків. Командування АТО провело операцію з виведення їх із-під ударів противника. захисники Дебальцевого виявили зразки стійкості та витримки. 2629 бійців вийшли з оточення⁴⁸. Українським військам удалося утримати бар'єрний рубіж по р. Луганка та закріпитися на плацдармі Луганське – Троїцьке – Попасна. Втрати, яких зазнав противник, змусили його відмовитися від подальших наступальних дій.

За підсумком тривалих переговорів 15 лютого 2015 р. ухвалено спільну декларацію президентів України, Франції, Російської Федерації й канцлера ФРН на підтримку «Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей». Відповідно до цього документа мав набути чинності режим припинення вогню, а з 24 лютого розпочатися відведення важкого озброєння від лінії зіткнення⁴⁹. Однак ці, як і попередні, домовленості агресор порушив. Тільки з 15 лютого 2015 р. підрозділи сил АТО було обстріляно понад 16,4 тис. разів, відбулося 205 бойових зіткнень. Українські війська відкривали вогонь у відповідь переважно під час боєзіткнень⁵⁰.

6-й етап: зміцнення лінії оборони на сході України (21 лютого 2015 – 20 вересня 2016 рр.). Щоб забезпечити військам сприятливі умови для проведення оборонних операцій, першочерговим завданням було визначено створення лінії оборони, обладнаної потужними фортифікаційними спорудами. До виконання цього завдання навесні та влітку 2015 р. залучено сили й матеріальні засоби 20 областей, 5 тис. будівельників. Загальний обсяг використаних будматеріалів сягнув 35 тис. залізничних вагонів. Було змонтовано 12 тис. бетонних конструкцій, зведено 3 оборонних рубежі, на яких обладнано до 300 опорних пунктів, поєднаних комунікаціями завдовжки 600 км⁵¹. Спорудження та вдосконалення лінії оборони тривало впродовж усього 2015 р. й пізніше. Завдяки обладнаним захисним спорудам удалося зменшити кількість втрат особового складу. Водночас високого рівня професіоналізму набували українські військовослужбовці.

Показовим прикладом військової майстерності став оборонний бій 2-ї батальйонної тактичної групи 28-ї окремої механізованої бригади в районі Мар'їнки влітку 2015 р. Цей населений пункт на околицях Донецька постійно перебував під прицілом російських окупантів. З червня по позиціях сил АТО було проведено інтенсивний артилерійський обстріл та вогневий наліт із використанням реактивних систем «Град». Прорвати оборону противник намагався на вузькій ділянці, куди спрямував значні сили піхоти і бронетехніки. Українські захисники залишили деякі позиції.

⁴⁶ Аналіз Генерального штабу ЗСУ щодо бойових дій на Дебальцевському плацдармі з 27 січня до 18 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/analitichni-materiali/analiz-generalnogo-shtabu-zsu-shhodo-bojovih-dij-na-debalceveskomu-placzdarmi-z-27-sichnya-do-18-lyutogo-2015-roku.html>

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Біла книга-2015: Збройні Сили України. – С.90.

⁴⁹ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.36–37.

⁵⁰ Біла книга-2015: Збройні Сили України. – С.13.

⁵¹ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.38.

Для відбиття ворожого наступу сили АТО задіяли артилерійські підрозділи. Наступ противника було зупинено. Зрештою ворог відступив у напрямку Донецька⁵².

Із 2015 р. в районі проведення АТО було запроваджено систему військово-цивільних адміністрацій як тимчасових державних органів, що діяли на території Донецької та Луганської областей у складі антитерористичного центру при Службі безпеки України. Для недопущення соціального напруження в районі проведення АТО у Збройних Силах України впроваджено систему цивільно-військового співробітництва.

У 2016–2018 рр. «гібридна війна» Російської Федерації проти України тривала і силовий компонент залишався важливим засобом для досягнення її політичних цілей. Керівництво Росії прагнуло сформувати на окупованій території Донбасу боездатне угруповання, яке становило б значну воєнну загрозу для України.

На території окремих районів Донецької та Луганської областей залишалися російські військові підрозділи загальною чисельністю близько 6,5 тис. військовослужбовців. Водночас Російська Федерація намагалася максимально використовувати у протистоянні з українськими силовими структурами місцевих колабораціоністів та головним чином російських найманців. З урахуванням сил і засобів так званих «1-го і 2-го армійських корпусів» угруповання окупаційних військ на Донбасі в першій половині 2016 р. сягало майже 43 тис. осіб, понад 700 танків і 1330 бойових бронемашин, майже 750 одиниць артилерійських систем⁵³.

Форми та способи застосування російських окупаційних військ у 2016–2018 рр. зазнали суттєвих змін порівняно з 2014–2015 рр. Відмовившись від наступальних вони перейшли до тактики «турбуючих» дій, мета яких полягала у виснаженні, деморалізації сил АТО, провокуванні на активну реакцію у відповідь, щоб звинуватити Україну в порушенні мінських домовленостей. У рамках цієї тактики противник найчастіше вдавався до обстрілів, мінування доріг і мостів, нападів диверсійно-розвідувальних груп⁵⁴.

7-й етап: розведення сил і засобів (21 вересня 2016 – листопад 2017 рр.).

Із вересня 2016 р. характер російсько-українського протистояння зазнав істотних змін, головним чином через підписання в Мінську 21 вересня 2016 р. рішення Тристоронньої контактної групи про розведення сил і засобів. Документ передбачав відведення сторін від займаних позицій в обидва боки для утворення ділянок по 2 км у ширину та глибину⁵⁵.

Окупаційні сили продовжували порушувати домовленості, не дотримувалися режиму припинення вогню. Системного характеру набуло використання снайперів, диверсійно-розвідувальних груп, артилерійсько-мінометні обстріли позицій українських військ.

Важливою подією 2016 р. стали бойові дії на Світлодарській дузі. 17–18 грудня окупаційні війська, завдавши раптового потужного артилерійського удару, спробували прорвати лінію оборони й захопити українські позиції. Наші сили вистояли, а потім перейшли до активних дій і відтіснили противника на південь від селища Луганське. 19–22 грудня він робив безуспішні спроби повернути втрачені позиції, обстрілюючи українські підрозділи з усіх видів озброєння⁵⁶. У боях на

⁵² Марко С. Хроника гибридной войны. – К., 2016. – С.139–140.

⁵³ Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 р.». – К., 2016. – С.33.

⁵⁴ Біла книга-2017: Збройні Сили України. – К., 2018. – С.16.

⁵⁵ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). – С.38.

⁵⁶ Там само. – С.39.

Світлодарській дузі наші війська успішно застосували тактику «жаб'ячих стрибків», поступово займаючи нові позиції й відтісняючи ворога. Це дало змогу до 19 січня підійти майже впритул до Вуглегірська й Дебальцевого, що, за мінськими домовленостями, мали контролюватися українською стороною.

Наприкінці 2016 р. загострилася ситуація на донецькому напрямку. В епіцентрі уваги опинилося місто Авдіївка, розташоване поблизу Донецька, Ясинуватої, Горлівки. Згідно з мінськими домовленостями від 2014–2015 рр., Авдіївка залишалася під контролем України. Проте російське командування порушило угоду. В Авдіївській промзоні точилися жорстокі бої. Нашим підрозділам удалося значно поліпшити своє тактичне положення, не порушуючи мінських домовленостей. Упродовж 2017–2018 рр. Авдіївка залишалася одним із найгарячіших місць у районі збройного конфлікту⁵⁷.

Отже сьомий етап характеризувався спробами розведення сил і засобів воюючих сторін за результатами рішення Тресторонньої контактної групи. У цей час основні зусилля військ зосереджувалися на стабілізації лінії зіткнення, відбитті атак окупаційних формувань, недопущенні витіснення сил АТО із займаних опорних пунктів та їх обходу.

8-й етап: удосконалення системи управління військами (силами), завершення АТО (листопад 2017 – квітень 2018 рр.). Слід зазначити, що зусилля України, спрямовані на відсіч російській агресії у 2014–2017 рр., продемонстрували, що антитерористична операція як форма протистояння агресії вже вийшла за межі свого призначення й набула чітко вираженого військово-оборонного характеру. Наприкінці 2017 – на початку 2018 рр. актуальним викликом часу стало оновлення правового поля використання сил оборони для захисту держави від збройної агресії Російської Федерації.

24 лютого 2018 р. набув чинності закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», який змінював попередній формат АТО та порядок застосування Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів.

30 квітня 2018 р. президент України підписав указ, яким затверджувалося рішення РНБО «Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей», а також наказ «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей». Відповідно до останнього документа, від 14:00 30 квітня 2018 р. розпочиналася операція Об'єднаних сил⁵⁸.

Таким чином, *другий період збройного конфлікту на сході України* можна вважати позиційним, який характеризувався переходом до переважно оборонних дій, вимогами щодо відведення важкого озброєння обома сторонами від лінії розмежування та створенням зон безпеки; стійким утриманням силами АТО визначених районів, рубежів і позицій; повільним просуванням наших підрозділів у глибину території та взяттям під контроль окремих населених пунктів так званої «сірої зони»; постійними порушеннями російською стороною мінських домовленостей, обстрілами позицій українських військ із боку окупаційних сил та дотриманням ними тактики ведення війни на виснаження.

⁵⁷ Біла книга-2017: Збройні Сили України. – С.16.

⁵⁸ Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. №116/2018 // Офіційний вісник Президента України. – 2018. – №10 (30.04.2018). – Ст.174.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася з окупації Криму, а в подальшому спричинила конфлікт на сході нашої країни, обернулася руйнівними наслідками для європейської та глобальної безпеки. Одночасно вона засвідчила, що її проведення у значній мірі стало відходом від традиційних форм і способів ведення війни (гібридний характер). Для відсічі та стримування цієї агресії Україна застосувала сили сектору безпеки й оборони. Формою їх застосування з 14 квітня 2014 р. була антитерористична, а з 30 квітня 2018 р. – операція Об'єднаних сил. Події на Донбасі, на думку авторів, правомірно класифікувати як збройний конфлікт на сході України, підтримуваний іззовні.

За характером воєнних дій, воєнно-політичними результатами та наслідками антитерористичну операцію на сході України поділено на початковий, два основних періоди, у рамках котрих виокремлено етапи, що якісно відрізняються характером і змістом бойових дій. Поряд із цим чимало аспектів АТО ще потребують ґрунтовних досліджень не тільки військових науковців, а і представників різних галузей знань. Зокрема понятійно-категоріальний апарат, пов'язаний з агресією Російської Федерації проти України, через її особливий «гібридний» характер ще вимагає подальшого уточнення та вдосконалення. Загалом усебічне вивчення збройного конфлікту на сході України необхідне, щоб мати чітке розуміння природи й суті «гібридної війни» Росії проти нашої країни, проаналізувати її еволюцію та, зрештою, узагальнити досвід протидії таким загрозам.

Події 2014–2018 рр. стали найсерйознішим іспитом для української державності. Військовослужбовці Збройних Сил України, інших військових формувань, представники правоохоронних органів і добровольчих підрозділів проявили особисту мужність і героїзм у захисті державного суверенітету й територіальної цілісності України, самовіддане служіння українському народові.

REFERENCES

- Balaban, M., Volianuk, O., Dobrovol'ska, K., Balaban, B. & Maiorov, M. (2017). *Donbas v ohni: Putivnyk zonoiu konfliktu*. Lviv. [in Ukrainian].
- Benchuk, V.O. & Hrytsiuk, V.M. (2019). Pershi boi za Ilovaisk u serpni 2014 r. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 1(31), 37–54. [in Ukrainian].
- Berezhynskiy, V. (2015). *Metodologia i struktura voenno-istoricheskogo issledovania*. Kiev. [in Russian].
- Berezovets, T. (2015). *Aneksiia: ostriv Krym: khroniky «hibrydnoi viiny»*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Bulakh, A., Senkyv, H. & Teperiy, D. (2017). *Pervye na peredovoi: otrazhenie voennoi agresсии Rossii protiv Ukrainy*. Tallinn. [in Russian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2018). Viina na Skhodi Ukrainy: persha faza [1 bereznia – 24 serpnia 2014 r.]. *Viina na Donbasi: 2014–2017 rr.: Zb. nauk. prats za materialamy III Vseukrainskoi naukovoii viiskovo-istorychnoi konferentsii (Kyiv, 19 kvitnia 2018 r.)*, 29–34. Kyiv [in Ukrainian].
- Hladka, K., Hromakov, D. & Myronova, V. (2017). *Dobrobaty*. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Holovko, V. *Antyterorystychna operatsiia na Donbasi*. Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukraintsi, 2. Kyiv. [in Ukrainian].
- Huralska, A. (2015). *Zvit: dobrovolchi bataliony: Vynykennia, diialnist, superechnist*. Retrieved from: <https://ua.odfoundation.eu/a/6444,zvit-dobrovolchi-bataliony-vynykennia-dijalnist-superechnosti/> [in Ukrainian].
- Gusarov, V., Karin, Yu., Mashovets, K. & Tymchuk, D. (2016). *Vtorzhenie v Ukrainu: Khronika rossiyskoy agresсии*. Kiev. [in Russian].
- Kovalchenko, I.D. (2003). *Metody istoricheskogo issledovaniya*. Moscow. [in Russian].
- Kutska, O.M. (2019). *Antyterorystychna operatsiia na Skhodi Ukrainy (2014–2018 rr.): etapy ta yikh kharakterystyka. Liudyna i tekhnika u vyznachnykh bytvakh svitovykh voien XX st.: Zbirnyk dopovidei Mizhnarodnoi nauk. konf. (Lviv, 25–26 chervnia 2019 r.)*, 16–18. Lviv. [in Ukrainian].
- Mamchak, M.A. (2014). *Aneksiia Krymu: Anatomiiia „hibrydnoi“ viiny*. Sevastopol. [in Ukrainian].
- Marko, S. (2016). *Khronika gibrydnoy voiny*. Kiev. [in Russian].
- Seheda, S.P., Shevchuk, V.P. & Hrytsiuk, V.M. (2017). *Bila knyha antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2016)*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Shtohrin I., Loiko, S. (2016). *Aeroport Donetsk 242: Istoriia muzhnosti, braterstva ta samopozhertvy*. Kharkiv. [in Ukrainian].

17. Yakubova, L., Holovko, V. & Prymachenko, Ya. (2018). *Russkiy mir na Donbasi ta v Krymu: istorychni vytoky, politychna tekhnolohiia, instrument ahresii: Analitychna dopovid*. Kyiv. [in Ukrainian].
18. Zolotukhin, D.Yu. (2018). *Bila knyha spetsialnykh informatsiinykh operatsii proty Ukrainy 2014–2018*. Kyiv. [in Ukrainian].

Mykhailo Hrebeniuk

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Education & Research Centre's Chief,
National Defense University of Ukraine named after I.Cherniakhovskyi
(Kyiv, Ukraine), mykhailo.hrebeniuk@nuou.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4661-4265>

Valerii Hrytsiuk

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent,
Leading Research Fellow,
Military History Research Center,
National Defense University of Ukraine named after I.Cherniakhovskyi
(Kyiv, Ukraine), skifwo@email.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Pavlo Shchypanskyi

Candidate of Military Sciences (Ph. D. in Military), Professor,
Deputy University Commandant for Science,
National Defense University of Ukraine named after I.Cherniakhovskyi
(Kyiv, Ukraine), info@nuou.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0854-733X>

Historical Periodization of the Anti-Terrorist Operation in Eastern Ukraine (April 14, 2014 – April 30, 2018)

Abstract. The purpose of the article is to structure the accumulated factual material on the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The novelty of the material is an attempt to make a brief reconstruction of the event in this segment of the topic and the specified chronological boundaries and on this basis to develop options for historical periodization of the Anti-Terrorist Operation in Eastern Ukraine in 2014–2018 (ATO). The methodology of the study is based on a combination of general scientific, special and interdisciplinary methods of scientific knowledge. The specificity of the topic prompted the use of special methods of military-historical research: historical-systemic, problem-chronological, historical-comparative, historical-genetic. The authors use modern terminology, tested by domestic and foreign military scientists and practitioners. The main results of the study. The processed array of sources and literature makes it possible to reproduce with a high degree of probability the actual course of major events in chronological order and highlight the key milestones of the Russian-Ukrainian armed confrontation at the beginning of the 21st century. According to the nature of hostilities, military-political results and consequences of the anti-terrorist operation is divided into initial and two main periods within which there are stages that differ qualitatively in purpose, nature and content of combat (special) actions. The authors prove that it was the aggression of Russian Federation that caused the armed conflict in Eastern Ukraine. Ukraine has used the forces of the security and defence sector to repel and deter this aggression. The form of their application from April 14, 2014 to April 30, 2018 was an anti-terrorist operation, and after – the Joint Forces Operation. This provided a basis for further research into the armed conflict in Eastern Ukraine to provide a clear understanding of the nature and essence of Russia's hybrid war against Ukraine, to analyse its evolution, and, moreover, to summarize the experience of countering hybrid threats in the military sphere.

Keywords: "hybrid war", armed aggression of Russian Federation against Ukraine, armed conflict in Eastern Ukraine, military action, political and military strategy, Anti-Terrorist Operation (ATO), Joint Forces Operation, illegal armed formations, periodization.